

NHẬN DIỆN TÌNH HUỐNG BẤT THƯỜNG

Trần Văn Biên*

1. Quan niệm về tình huống bất thường

Để có thể làm rõ vấn đề thế nào là tình huống bất thường, chúng ta cần phải xuất phát từ phạm trù ngẫu nhiên trong triết học. Nói cách khác, có thể xem tình huống bất thường là một tình huống ngẫu nhiên. Trong hoạt động thực tiễn, bao giờ con người cũng dựa vào việc nhận thức tính tất yếu, nhưng trên thực tế, cái ngẫu nhiên vẫn thường xuyên xảy ra buộc con người phải tính toán và đối phó với nó.

Dưới giác độ triết học, “Tất nhiên là cái do những nguyên nhân cơ bản, bên trong của kết cấu vật chất quyết định và trong những điều kiện nhất định phải xảy ra đúng như thế chứ không phải khác. Ngẫu nhiên là cái không phải do bản chất của các kết cấu vật chất, mà do các nguyên nhân bên ngoài, do sự ngẫu hợp của nhiều hoàn cảnh bên ngoài quyết định, do đó nó có thể xuất hiện, có thể không xuất hiện, có thể xuất hiện như thế này, cũng có thể xuất hiện như thế khác”¹.

Theo Từ điển tiếng Việt, thì ngẫu nhiên được định nghĩa như sau: “tình cờ sinh ra, xảy ra chứ không phải do những nguyên nhân bên trong quyết định”².

Vận dụng cách hiểu trên đây vào xem xét *tình huống bất thường*, chúng tôi cho rằng, *tình huống bất thường là những tình huống xuất hiện một cách tình cờ, ngẫu nhiên do sự tác động của các nguyên nhân*

bên ngoài hoặc do sự ngẫu hợp của các hoàn cảnh bên ngoài tạo ra; đồng thời gây ảnh hưởng không tốt đối với sự ổn định, thậm chí đi ngược với xu hướng phát triển của xã hội. Chẳng hạn, tình huống bất thường xuất hiện do sự tác động của các yếu tố như: thiên tai, động đất, lũ lụt, hạn hán, dịch bệnh, xung đột xã hội... Các yếu tố trên đây xuất hiện một cách ngẫu nhiên, tình cờ và tác động không tốt đến sự vận động, phát triển của xã hội. Ở đây, cần phải phân biệt rõ, tình huống bất thường và các yếu tố tác động để tạo nên tình huống bất thường là khác nhau. Động đất, hạn hán, lũ lụt, xung đột xã hội... là các yếu tố tự nhiên và xã hội tạo nên tình huống bất thường chứ không hoàn toàn đồng nhất với tình huống bất thường. Bởi lẽ, nếu như động đất, lũ lụt, hạn hán, xung đột xã hội... không gây nên hậu quả nghiêm trọng gì, không làm ảnh hưởng đến đời sống xã hội, không cản trở hay kìm hãm sự phát triển của xã hội thì không thể coi đó là tình huống bất thường. Nhưng ngược lại, nếu như các yếu tố đó gây ra hàng loạt các vấn đề xã hội và hệ lụy như: nạn đói, ốm đau, bệnh tật, thất nghiệp, kinh tế suy thoái, lạm phát... thì khi đó mới có thể coi đó là tình huống bất thường. Như vậy, tình huống bất thường bao gồm cả sự tác động của các yếu tố tự nhiên và xã hội cùng với hậu quả của sự tác động đó. Tuy nhiên, sự phân biệt giữa tình huống bất thường và các yếu tố tạo nên tình huống bất thường chỉ là tương đối. Có thể xem, tình huống bất thường là kết quả, còn các yếu tố tạo nên tình huống bất thường chính là nguyên nhân. Nếu như trong triết học, kết quả và nguyên nhân có thể chuyển hóa cho nhau, cái là kết quả trong quan hệ này là nguyên nhân trong quan hệ khác và ngược lại. Tương tự như vậy, cái được xem là tình huống bất thường trong quan hệ này lại là

* ThS. Luật học, Viện Nhà nước và Pháp luật

¹ Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh, Phân viện Hà Nội, Khoa Triết học, *Tập bài giảng Triết học Mác-Lênin*, tập 1, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1999, tr. 294.

² Hoàng Phê (chủ biên), *Từ điển tiếng Việt*, Nxb. Đà Nẵng, 2007.

cái tạo nên tình huống bất thường trong quan hệ khác và ngược lại.

Hiểu một cách khái quát, tình huống bất thường là những tình huống xảy ra một cách bất ngờ, ngẫu nhiên, không thể dự báo trước, đồng thời đi ngược lại với xu hướng phát triển chung của xã hội và gây ra những hệ quả không tốt cho xã hội. Tình huống bất thường không có nghĩa là tình huống hoàn toàn mới, chưa từng xuất hiện trong quá trình phát triển của xã hội, mà cũng có thể là những tình huống đã từng nảy sinh, đã từng xuất hiện, nhưng sở dĩ nó trở thành tình huống bất thường bởi trong hoàn cảnh này, điều kiện này nó trái ngược với xu thế phát triển chung, cản trở, kìm hãm sự phát triển chung và sự xuất hiện của nó không được dự báo trước. Như vậy, điều đó cũng có nghĩa là, nếu một tình huống xảy ra một cách ngẫu nhiên, tình cờ nhưng không đi ngược với xu thế phát triển chung, không gây ra hệ quả xấu đối với sự phát triển của xã hội, mà trái lại góp phần thúc đẩy xã hội phát triển thì đó không thể coi đó là tình huống bất thường. Đó là điều cần lưu ý khi xem xét tình huống bất thường trong xã hội.

Để làm rõ thêm về tình huống bất thường, theo chúng tôi, cần phải phân biệt *tình huống bất thường* và *hiện tượng bất thường*, bởi vì giữa chúng có những điểm tương đồng, nhưng cũng có sự khác biệt. Chẳng hạn, hiện tượng một số cán bộ công chức bỏ cơ quan nhà nước ra làm ngoài hiện nay là một *hiện tượng bất thường*, nhưng đây không phải là một *tình huống bất thường*, bởi lẽ hiện tượng trên đây có nguyên nhân nội tại của nó, có sự vận động và phát triển của các yếu tố bên trong chứ không phải do sự tác động của các yếu tố bên ngoài có tính ngẫu nhiên. Theo chúng tôi, khái niệm *hiện tượng bất thường* có biểu hiện rất phong phú và đa dạng đồng thời nó là *dấu hiệu* của *tình huống bất thường*. Chẳng hạn, hiện tượng những con sóng biển chợt lùi ra xa một cách bất thường là dấu hiệu báo trước của sóng

thần xảy ra sau đó; hoặc hiện tượng động vật nháo nhác, có biểu hiện bất thường... là dấu hiệu của động đất hay thiên tai sau đó. Gần đây nhất là trận động đất kinh hoàng ở Tứ Xuyên, Trung Quốc người ta phát hiện ra rằng, trước khi động đất xảy ra, nước ở một số hồ trong khu vực bỗng dưng vơi cạn đi rất nhanh, điều đó hoàn toàn trái với thường lệ và đó là một trong những dấu hiệu báo trước của trận động đất diễn ra sau đó. Nói như vậy, hoàn toàn không có nghĩa rằng, tình huống bất thường có thể dự báo trước một cách chính xác.

2. Bản chất, đặc điểm và phân loại tình huống bất thường

2.1. Bản chất, đặc điểm của tình huống bất thường

Bản chất của các tình huống bất thường không phải là nằm ngoài phạm vi nhận thức của con người, nói cách khác, bản chất của nó không phải là thần bí hay siêu nhiên như trong một số quan niệm trước đây. Mà bản chất của tình huống bất thường chính là tính ngẫu nhiên, tính không thể dự báo trước. Như vừa trình bày ở trên, tình huống bất thường bao gồm sự tác động của các yếu tố tự nhiên và xã hội cùng với hậu quả, hệ lụy của nó. Bởi lẽ các yếu tố tự nhiên và xã hội đó xuất hiện một cách ngẫu nhiên, tình cờ cho nên nó đã qui định bản chất ngẫu nhiên, tình cờ của các tình huống bất thường. Chính vì tính chất ngẫu nhiên, tình cờ và không được dự báo trước, *nên các tình huống bất thường thường gây nên những ảnh hưởng nghiêm trọng đối với sự phát triển của xã hội, thậm chí còn gây ra sự khủng hoảng trong xã hội*. Tóm lại, bản chất của tình huống bất thường là ngẫu nhiên, không được dự báo trước và điều quan trọng hơn là nó gây nên những tác động không tốt đối với sự phát triển của xã hội và đời sống con người.

Ở đây, cần phải hiểu như thế nào về tính ngẫu nhiên và tính không thể dự báo trước của tình huống bất thường? Phải chăng tình huống bất thường là không thể nhận thức

được? Cần khẳng định rằng, mặc dù bản chất của tình huống bất thường là ngẫu nhiên, nhưng không phải vì thế mà chúng ta không thể nhận thức được về nó. Bất cứ tình huống bất thường nào cũng có nguyên nhân của nó, những nguyên nhân đó không phải là những nguyên nhân nội tại, cơ bản mà là những nguyên nhân bên ngoài. Chúng ta vẫn có thể nhận thức về tình huống bất thường trong một chừng mực nào đó, trong một phạm vi nào đó, tuy nhiên không thể nắm bắt hoàn toàn và chi phối được nó.

Ngoài đặc tính cơ bản đã được nêu ra ở trên, theo chúng tôi, tình huống bất thường còn có các đặc điểm như sau:

Thứ nhất, đó là tính tương đối của tình huống bất thường. Tính tương đối của tình huống bất thường được thể hiện ở chỗ trong điều kiện, hoàn cảnh này nó là tình huống bất thường, nhưng trong điều kiện khác, hoàn cảnh khác nó không được coi là tình huống bất thường. Chẳng hạn, đối với một đất nước có cấu trúc địa chất đứt gãy, quanh năm có động đất như Nhật Bản thì động đất không thể coi là một yếu tố tình cờ, ngẫu nhiên tạo nên tình huống bất thường. Còn đối với những khu vực khác, có cấu trúc địa chất tương đối ổn định, hiếm khi có động đất, thì việc xuất hiện động đất có thể coi như một yếu tố *bất thường* gây nên tình huống bất thường trong xã hội. Hay trong những xã hội mà biểu tình được coi là hợp pháp thì đó không phải là những yếu tố ngẫu nhiên, tình cờ; còn trong những xã hội không cho phép hoặc ngăn cấm biểu tình thì ở đó biểu tình được coi như là yếu tố *bất thường*. Qua đó, cũng có thể suy luận rằng, tính tương đối của tình huống bất thường còn được thể hiện ở chỗ, giai đoạn này yếu tố này, tình huống này có thể được coi là tình huống bất thường, nhưng trong giai đoạn khác, lại không thể được xem như tình huống bất thường. Tình huống bất thường gắn liền với sự phát triển của lịch sử nhân loại, khi xã hội càng phát triển thì tình huống

bất thường cũng phức tạp hơn và hệ quả của nó cũng nghiêm trọng hơn.

Thứ hai, tình huống bất thường tồn tại một cách khách quan, bên ngoài và độc lập với ý thức của con người. Tuy bản chất của tình huống bất thường là ngẫu nhiên, nhưng không phải không có nguyên nhân của nó. Nguyên nhân của tình huống bất thường cũng mang tính chất ngẫu nhiên.

Thứ ba, mức độ của tình huống bất thường phụ thuộc vào mức độ tác động của các yếu tố tự nhiên hay xã hội, đồng thời cũng phụ thuộc vào có ít hay nhiều các yếu tố tác động. Càng có nhiều yếu tố cùng tác động thì mức độ của tình huống bất thường càng nghiêm trọng và do đó ảnh hưởng của nó đối với xã hội càng lớn.

Thứ tư, do bản chất của tình huống bất thường là ngẫu nhiên và khó có thể dự đoán trước cho nên tình huống bất thường có thể xuất hiện như thế này hoặc như thế khác, có thể xuất hiện ở hoàn cảnh này hoặc hoàn cảnh khác hoặc xuất hiện ở lĩnh vực này hay lĩnh vực khác với vô vàn biểu hiện phong phú, đa dạng.

Thứ năm, tình huống bất thường gắn liền với sự tác động của các yếu tố tự nhiên và xã hội, mà các yếu tố đó luôn tồn tại ở bất kỳ giai đoạn lịch sử nào. Do đó, có thể khẳng định rằng, trong bất kỳ giai đoạn phát triển nào của xã hội loài người, tình huống bất thường vẫn luôn xuất hiện. Con người chỉ có thể nhận thức và quản lý đối với tình huống bất thường trong một phạm vi nhất định, chứ không thể ngăn chặn hoàn toàn sự xuất hiện của các tình huống bất thường.

2.2. Phân loại tình huống bất thường

Căn cứ vào yếu tố tác động, có thể phân chia tình huống bất thường thành 2 loại:

Một là, tình huống bất thường do tác động của các yếu tố tự nhiên (như các yếu tố: động đất, bão, hạn hán, lũ lụt, sóng thần...);

Hai là, tình huống bất thường do tác

động của các yếu tố xã hội (như xung đột xã hội, bạo loạn...).

Dù nguyên nhân do yếu tố tự nhiên hay yếu tố xã hội gây nên, thì chúng ta rất khó có thể đánh giá loại tình huống bất thường nào gây ra tác động lớn hơn đối với sự phát triển xã hội. Về vấn đề này, như đã trình bày ở trên, cần phải xem xét ở mức độ của tình huống bất thường là cao hay thấp mà đặc biệt là hậu quả do nó gây ra cho xã hội. Nếu như tình huống bất thường do cả hai yếu tố tự nhiên và xã hội đồng thời gây ra thì tác động của nó đối với sự phát triển của xã hội là lớn nhất.

Ngoài ra, nếu phân chia theo các lĩnh vực thì có các loại tình huống bất thường như sau: tình huống bất thường trong lĩnh vực kinh tế, tình huống bất thường trong lĩnh vực văn hoá, tình huống bất thường trong lĩnh vực chính trị, tình huống bất thường trong lĩnh vực tôn giáo, tín ngưỡng, tình huống bất thường trong lĩnh vực môi trường...

3. Tác động của các tình huống bất thường đối với sự phát triển xã hội

Tuỳ theo mức độ, tính chất, phạm vi, hình thức của tình huống bất thường mà sự tác động của nó đối với đời sống xã hội cũng khác nhau. Tình huống bất thường có thể tác động đến một bộ phận, một khu vực, một lĩnh vực xã hội hay toàn thể xã hội. Về tính chất, những tình huống bất thường có thể gây ra những hậu quả tức thời, trực tiếp nhưng cũng có thể để lại những hậu quả lâu dài đối với con người và xã hội. Nhưng tựu trung lại, các tình huống bất thường đều ảnh hưởng đến trật tự, sự ổn định của xã hội, ảnh hưởng đến tốc độ phát triển của xã hội. Ở mức độ thấp, các tình huống bất thường làm giảm tốc độ sự phát triển của xã hội, ở mức độ cao hơn, tình huống bất thường gây ra khủng hoảng xã hội, phá vỡ kết cấu của xã hội. Hệ quả của các tình huống bất thường như thế nào còn phụ thuộc vào cách giải

quyết cũng như tốc độ giải quyết nhanh hay chậm. Nói cách khác, là phụ thuộc vào khả năng quản lý của con người và xã hội đối với tình huống bất thường.

Mặt khác, mỗi một loại tình huống bất thường khác nhau sẽ tạo nên những hệ quả khác nhau. Nếu như những tình huống bất thường xuất hiện do sự tác động của các yếu tố tự nhiên, thì hệ quả của nó thường là những vấn đề gắn liền với đời sống của con người, hay đời sống vật chất của xã hội; còn đối với những tình huống bất thường xuất hiện do sự tác động của các yếu tố xã hội thì hệ quả của nó là những vấn đề có tính chất gián tiếp và liên quan đến đời sống tinh thần của xã hội.

*

* *

Tình huống bất thường là hiện tượng gắn liền với sự ra đời, phát triển của thế giới khách quan cũng như của xã hội loài người. Khi xã hội càng phát triển thì nhận thức của con người về thế giới cũng ngày càng đầy đủ hơn, hoàn thiện hơn, con người dần dần nắm bắt được các quy luật của thế giới khách quan và do đó, tình huống bất thường cũng được nhận thức một cách đầy đủ hơn, đúng đắn hơn. Trong giai đoạn hiện nay, tình huống bất thường trở thành đối tượng của quản lý phát triển xã hội. Việc quản lý xã hội hiện nay không thể chỉ chú ý đến những vấn đề mang tính qui luật, có thể dự đoán trước mà còn phải chú ý đến những tình huống bất thường nảy sinh ngoài ý muốn, dự đoán của con người và thường gây ra những ảnh hưởng to lớn đối với sự phát triển của xã hội. Vì vậy, việc nghiên cứu để tìm ra bản chất, đặc điểm, nội dung cũng như hệ quả tác động của các tình huống bất thường đối với sự phát triển của xã hội là một vấn đề không chỉ có ý nghĩa lý luận, mà còn có ý nghĩa về mặt thực tiễn.